

A Hezbollah szerepe a libanoni belpolitikában¹

Benes Károly

A Hezbollah, illetve annak fegyveres szárnya a világ számos táján terrrorszervezetként ismert,² és ennek megfelelően illegális entitásként kezelik. Ezzel szemben szülőhazájában, Libanonban, komoly politikai szereplőként, a síita közösség egyik legjelentősebb képviselőjeként vesz részt a közéletben: a jelenlegi egységkormányba minisztereket is delegál. Ez a tanulmány a Hezbollah létrejöttének körülményeit, a libanoni politikában játszott szerepét kívánja megvizsgálni, különös tekintettel a mozgalom társadalmi beágyazottságára és népszerűségének okaira.

Hezbollah, or its armed wing, is well known in several countries as a terror organization, and is therefore treated accordingly, as an illegal entity. In contrast, in Lebanon – the homeland of the organization – it is a relevant political actor, and one of the respected representatives of the Shiite community, even appointing ministers to the current government. This study would like to examine the creation of Hezbollah, and the role it plays in Lebanese politics, with a special focus on the societal background of the movement, and the various reasons for its popularity.

* * *

A Hezbollah a megalakulása óta kulcsfontosságú szerepet tölt be a libanoni belpolitikában, az elmúlt évtizedekben pedig regionális játékosává vált, többek között részt vállalva a közelmúlt egyik legjelentősebb konfliktusában, Szíriában. A befolyását és aktivitását tekintve az országos kereteken túlnőtt mozgalom kialakulásának, társadalmi és nemzetközi beágyazottságának vizsgálata elengedhetetlen ahhoz, hogy megértsük a Libanon határain túl vállalt fegyveres szerepét.

Tanulmányomban a szervezet kialakulásának körülményeit, az azt elősegítő társadalmi és nemzetközi tényezőket, népszerűségének okait, valamint a síita közösségben és a libanoni belpolitikában

napjainkban elfoglalt helyét, továbbá a lehetséges jövőjét kívánom vizsgálni. A Hezbollah fegyveres szárnyával kizárólag a hazai közeget érintő mértékben foglalkozom, elősegítve a mozgalom hátterének, a regionális tevékenység bázisának a megismerését.

Írásomban alá kívánom támasztani azt a hipotézist is, amely szerint a szervezet különböző társadalmi funkciói – az általa folytatott politikai, fegyveres, egészségügyi, szociális és oktatási tevékenység – egymást kölcsönösen erősítő módon, együtt képezik a Hezbollah sikerének az alapját: kiemelik a többi libanoni párt sorából, egyedülálló jelleget kölcsönöznek neki, és megkülönböztetik a másik jelentős síita politikai formációtól, az Amaltól.

A tanulmány első része Libanon politikai és kormányzati struktúrájának a rövid áttekintése, annak a közegnek az ismertetése, amelyben a síita szervezet meghatározó szerepet játszik. A második rész a mozgalom kialakulásával, azokkal a társadalmi és nemzetközi tényezőkkel foglalkozik, amelyeknek a Hezbollah a létét köszönheti. A harmadik és negyedik részben a polgárháborút követő politikai és fegyveres szerepvállalásáról van szó, illetve a várható jövőjéről; az utolsó rész pedig a szociális, egészségügyi és oktatási funkcióit állítja előtérbe – ezek azok a tényezők, amelyek jelentősen elősegítik a szervezet sikeres politikai és katonai szerepvállalását.

A libanoni politikai rendszer jellemzői

A libanoni politikai rendszer rendkívül fragmentált: amellet, hogy számtalan, alapvetően vallási alapon szerveződő politikai párt működik – közülük a három legnagyobb csoportot a keresztények, a szunniták és a síiták alkotják, de a drúz kisebbségnek is van saját politikai képviselete –, a társadalmi-politikai közeg az elmúlt évtizedekben további törésvonalak mentén is (jobboldali–baloldali, valamint Szíria-barát és -ellenes) megosztott volt.³

A felekezeti alapon szerveződő kormányzati rendszer hagyománya az Oszmán Birodalom idejére nyúlik vissza. 1861-ben, a keresztény és a drúz lakosság felkelését követően a központi hatalom kénytelen volt bizonyos fokú autonómiát

biztosítani a Bejrút környéki keresztény területeknek. Ebben jelentős szerepet játszott a nyugati hatalmak – elsősorban Franciaország – erőteljes politikai nyomásgyakorlása.⁴

Az első világháborút követően a francia mandátumterületekhez tartozott az ország, és a politikai rendszerét az ún. nemzeti paktum szabályozta, amely a muszlim és a keresztény lakosság eltérő politikai igényeit próbálta meg harmonizálni. (Míg az előbbi az arab identitás erősítését és a szíriai területekkel való egyesülést, addig az utóbbi az önálló libanoni identitást és az Európához való közeledést hangsúlyozta.) A paktum fektette le lényegében az alapjait annak a felekezeti kormányzati rendszernek, amely kisebb-nagyobb változtatásokkal a mai napig működik, és a lényege az 1932-es népszámlálás adatai alapján kialakított, arányos, vallási alapon szerveződő képviselet mind a parlamentben, mind pedig a végrehajtó hatalmi ágban.⁵ A parlamenti helyeket 6:5 arányban osztották el a keresztény és a muszlim képviselők között, míg a legfontosabb közjogi méltóságokat felekezeti hovatartozás szerint töltötték be: a köztársaság elnöke maronita keresztény, a miniszterelnök szunnita, míg a parlament elnöke síita lett.

A nemzeti paktum alapján létrejött politikai rendszer az állam szerves részévé tette a vallási szervezeteket, hozzájárult egy eredendően gyenge és megosztott központi hatalom létrejöttéhez, amelynek működése elképzelhetetlen konszenzusos politizálás nélkül, mivel a három nagy vallás képviselői közül önállóan

egyik sem képes a hatalmat gyakorolni. Ugyanakkor a politikai tevékenység vallásos keretek közé szorítása nagyban hozzájárult egy klientúraalapú rendszer kialakulásához, amely egzisztenciálisan és lojalitását tekintve is elsősorban a felekezeti alapon építkező szervezetekhez és pártokhoz kötődött, tovább gyengítve a központi kormány befolyását. A libanoni politikának ezek a 20. század első felében kialakult jellemzői határozzák meg mind a mai napig az állam működését.

Az 1975-ben kitört polgárháború számos oka közül⁶ az egyik legjelentősebb, hogy a szunnita és a síita közösségekben jellemzően nagyobb lett a népszaporulat, emiatt eltolódtak a felekezeti arányok (megszűnt a keresztény többség), és ezzel a két muszlim vallású lakosságnak a politikai döntéshozatali rendszer számukra kedvező átalakítására vonatkozó igénye megerősödött. Ugyanakkor a polgárháborút lezáró taifi egyezmény, amely a keresztények és a muszlimok közötti addigi 6:5-ös képviseleti arányt 1:1-re módosította,⁷ ha eltérő arányokban is, de lényegében ismét megerősítette a korábbi, vallási alapon működő rendszert – a Libanonban markánsan jelen levő szíriai katonai egységek és hírszerző közösségek biztosította, Damaszkusz által nyújtott biztonsági garancia mellett.⁸

Szíriának a libanoni belpolitikára gyakorolt befolyása Rafik Hariri, a rendkívül népszerű szunnita miniszterelnök ellen – minden valószínűség szerint az Aszad-rezsim utasítására – 2005-ben elkövetett merénylet által kiváltott tömegtüntetések hatására kezdett erodálódni.⁹ A cédrusos

forradalom néven elhíresült események során a politikai pártok a Szíria-ellenesség és Szíria-barátság közötti törésvonal mentén kerültek szembe egymással, ami a két nagy politikai blokk megalakulásához vezetett. A Rafik Hariri nevével fémjelzett Mozgalom a Jövőért (*Al-Mustaqbal Movement*) nevű szunnita politikai formáció két keresztény szövetségeseivel (a Kataeb Párttal és a Libanoni Erőkkel), valamint több kisebb párttal megalakította az Aszad-rezsim befolyásának csökkentéséért és a szíriai csapatok kivonulásáért síkra szálló Március 14. koalíciót. Ugyanakkor a két nagy síita párt (a Hezbollah és az Amal), valamint két keresztény (a Szabad Hazafias Mozgalom és a Marada Mozgalom) és számos kisebb párt létrehozta a Szíria-barát Március 8. koalíciót.

A két blokk politikai vetélkedése a mai napig meghatározza az ország helyzetét, s ennek egyik fő jellemzője a szunnita–síita szembenállás, ami kiegészül a két csoport között megosztott keresztény pártokkal és a lavírozni próbáló drúz,¹⁰ örmény stb. kisebbségekkel. A fragmentált politikai közegben a regionális hatalmak is fontos szerepet játszanak. Míg Rijád meghatározó szerepvállalásával az öböl-országok a szunnita Mozgalom a Jövőért pártot, illetve a Március 14. blokkot támogatják, addig a Damaszkuszt is támogató Teherán a síita szövetségesei, a Hezbollah és az Amal mellett áll ki.

A Hezbollahnak a libanoni belpolitikában játszott szerepét alapvetően ebben a számos törésvonal mentén megosztott, a regionális és nagyhatalmak

által befolyásolt környezetben szükséges értelmezni, hogy vizsgálni tudjuk létrejötté körülményeit, megerősödését, valamint azt a meghatározó pozíciót, amelyet a libanoni síita közösség képviselőjeként tölt be az ország politikai közegében.

A Hezbollah mint a síita öntudat és a nemzeti ellenállás megtestesítője

A három nagy libanoni vallási csoport közül tradicionálisan a síita volt a legszegényebb és a legkevesebb politikai súllyal rendelkező közösség. A 20. század elején, az ország függetlenné válása során a hatalmat a keresztény, illetve a gazdagabb, urbánusabb szunnita réteg gyakorolta. A főleg az ország déli részét és a Bekaa-völgyet lakó, elsősorban mezőgazdasági tevékenységet folytató síiták a földrajzilag és gazdaságilag is periférikus helyzetük, valamint a felekezeten irányító feudálisztikus családoknak a politikai innovációra való képtelensége következtében viszont marginalizálódtak.¹¹

Az 1960-as évektől gyökeres változás zajlott le a libanoni társadalomban. A demográfiai folyamatoknak köszönhetően a síiták aránya folyamatosan növekedni kezdett (egyes becslések szerint napjainkban a lakosság 40 százalékát teszik ki),¹² ami egy erőteljes urbanizációval – Bejrút déli kerületei akkor váltak dominánsan síitává –, egy városi, deprivált réteg kialakulásával is együtt járt.¹³ A nincstelen városi tömegek új típusú szociális problémákat vetettek fel, amelyekkel kapcsolatban a központi

kormányzat teljesen érzéketlen maradt. A síita lakosság arányának növekedése és szociális problémáinak kezeletlensége fokozatosan vezetett el az addig jobbára passzív közösség öntudatra ébredéséhez és politikai mobilizációjához.¹⁴

Az elégedetlen síita tömegekben rejlő politikai potenciált először Musza al-Szadr imám, az Amal mozgalom (*Afwajal-Muqawamahal-Lubnaniya*, a Libanoni Ellenállás Alakulata) megalapítója aknázta ki, aki hosszú iraki és iráni tartózkodást követően, 1959-ben érkezett Türoszba (Tyre), a déli síita régió központjába.¹⁵ Az imám a síita szegényeket segítő szociális, valamint az egységbe kovácsolásukat célzó politikai munkája mellett egyre hangsúlyosabban foglalt állást a szerinte a közösséget délről, Izrael irányából érő fenyegetéssel szemben.

Az Amal 1975-ben önvédelmi fegyveres milíciaként tűnt fel a színen, hivatalosan Libanon Izraellel szembeni védelmét tűzte ki célul; ugyanakkor a keresztény közösségek szintén kihívást láttak az új keletű fegyveres mozgalomban.¹⁶ A síiták militarizációjára nagy hatással volt az Izrael elleni terrortevékenységüket Dél-Libanonból folytató, radikális baloldali palesztin csoportok ideológiája, valamint a Palesztin Felszabadítási Szervezet (*Palestine Liberation Organization*, PLO) gerilláinak (*fedajin*) a sikere, akik részt vettek az Amal fegyveres szárnyának a kiképzésében is.¹⁷ Az izraeli fegyveres erők 1978-as dél-libanoni inváziója további lökést adott a fegyveres ellenállásnak. A harcok által súlyosan érintett régió lakossága védelmet és bosszút remélt

a helyi miliciáktól; annál is inkább, mivel al-Szadr imám eltűnését követően a síita és a palesztin fegyveres harcosok között megromlott a viszony.¹⁸

A síita közösség politikai jelentőségét növelő tényezők (demográfiai változás és a szociális státusból fakadó politikai mobilizáció, továbbá a polgárháborút és az izraeli beavatkozást követő militarizáció) harmadik elemeként az 1979-es iráni iszlám forradalmat szükséges kiemelni, amely egy erős nemzetközi patrónust biztosított a libanoni síiták számára, egyszerre jelezve és megerősítve a vallás politikaformáló szerepét a Közel-Keleten és azon belül is Libanonban.

Az iszlám szerepének erősödésével párhuzamosan az eredendően politikai – és nem vallási – alapon szerveződött Amalnak is vetélytársa támadt egy feltörekvő, az Izraellel való küzdelmet első helyen kezelő, vallási alapon létrejött mozgalom, a Hezbollah (Isten Pártja) képében. A két erőnek a befolyásért folyó versengése az 1980-as évek végén véres összecsapásokba torkollott, amelyekből jobbra a Hezbollah került ki győztesen (többek között Teherán támogatásának következtében). Ugyanakkor az Amal, amelyet meggyengített a különböző palesztin szervezetekkel vívott fegyveres küzdelem, sokat veszített a politikai jelentőségéből (ám azt a későbbiekben nagyrészt visszanyerte).

A polgárháborút lezáró taifi egyezmény az addigi 19 helyett 27 helyet biztosított a síita közösség képviselőinek a 128 tagú parlamentben (azaz ugyanannyit, mint a szunnitáknak). De a Hezbollahnak az

alapvető politikai célkitűzését – a felekezeti rendszer felszámolását, amely a demográfiai helyzetüknek megfelelő súlyt biztosított volna a síitáknak – nem sikerült elérnie.¹⁹ Az egyezmény visszatért az első világháborút követően elfogadott nemzeti paktumban lefektetett elvekhez, a vallási alapon történő hatalommegosztáshoz.

A politikai kiegyezést követően a különböző miliciákat többé-kevésbé lefegyverezték – a Hezbollah kivételével, amely az Izrael elleni fegyveres ellenállásra hivatkozva, egy megállapodásnak köszönhetően megőrizhette a katonai erejét. A következő évtizedekben pedig a libanoni fegyveres erőket is meghaladó katonai képessége, továbbá a síita társadalom érdekében kifejtett szociális, oktatási és egészségügyi tevékenysége a szervezetet a libanoni politikai életben megkerülhetetlen tényezővé tette.²⁰

Összességében megállapíthatjuk, hogy a 20. század során Libanonban lezajlott társadalmi átalakulások az addig periférián elhelyezkedett síitákat az ország egyik fontos, ha nem a legfontosabb politikai erejévé tették. A kezdetben marginalizált közösség növekvő erejét először az Amal próbálta politikai és katonai befolyásra váltani, majd az iráni iszlám forradalom okozta változásokat kihasználva a Hezbollah megerősödésének lehettünk tanúi. A szervezet eredményesen kombinálta a fegyveres ellenállást, a szegény rétegek iránti szociális szolidaritást, az iszlámot és Teherán támogatását ahhoz, hogy a síiták egyik legjelentősebb pártjává váljon.

A Hezbollah politikai szerepe a polgárháborút követően

A polgárháborút követő években a libanoni politikai életet elsősorban a taifi egyezmény betartásán örökődő (így az országban fegyveres erővel masszívan jelen levő) Damaszkuszhoz való viszony határozta meg. Az alapvetően iszlamista ideológiára épülő, a felekezeti rendszert meghaladó iszlám állam létrehozását végső célul kitűző Hezbollah nagyfokú politikai realizmust tanúsított, és sikerült a libanoni politikai intézményrendszerbe integrálódnia, amit az 1992-es parlamenti választásokon való részvétellel erősített meg.²¹ Egyúttal rendezte a polgárháború idején a nyílt fegyveres konfliktusig fajult viszonyát az Amal mozgalommal, továbbá Háfez el-Aszad alavita rezsimjével. A két síita párt Szíriával, illetve Iránnal folytatott szoros együttműködése megalapozta a Teherántól Dél-Libanonig húzódó ún. „síita félholdat”, amely napjainkig az egyik legjelentősebb szereplője a régióért folytatott hatalmi játszmának.²²

A Hezbollahnak a polgárháborút követő pragmatikus viselkedésének, a kialakult politikai rendszerbe való integrálódásának és az iszlám állam létrejöttéért folytatott harc felfüggesztésének számos oka volt.²³ Az egyik legjelentősebb a tizenöt évnyi polgárháborút követő felismerés: erőszakkal egyik felekezet vagy fegyveres milícia sem képes kizárólagos hatalmat szerezni Libanonban. De fontos szerepet játszott benne a mozgalom élén, illetve a Teheránban bekövetkezett vezetőváltás. A merénylet áldozatául esett

Abbász al-Múszavit Haszan Naszralláh követte a mozgalom élén, míg Iránban az 1989-ben elhunyt Ruholláh Khomeini ajatollahot Ali Khamenei ajatollah váltotta a hatalomban,²⁴ ami teret nyitott a mérsékeltbb politikai irányvonalat képviselő vezetők számára.

A következő évtizedben Damaszkusz-nak a libanoni belpolitikára való befolyása, illetve a Hezbollahnak az Aszad-rezsimmal való szövetsége rendkívüli előnyöket biztosított mindkét fél számára. A síita mozgalom az Izrael elleni ellenállás nemzeti zászlóvivőjeként – szíriai segítséggel – elkerülte a lefegyverzést, ami egyedülálló pozícióhoz juttatta riválisaival szemben. A fegyveres szárny megőrzése és az Izrael elleni harc folytatása politikai szinten jelentős népszerűséget hozott a párt számára, mivel Libanonban az ellenállás azon kevés nemzeti ügy egyike, amely egységes támogatást élvez, továbbá a katonai képességek megőrzése – mint azt a későbbiekben is látni fogjuk – a volatilis libanoni belpolitikában önmagában is nagy előnyt jelentett a többi párttal és a libanoni állammal szemben.

Ugyanakkor Damaszkusz számára a Hezbollah a regionális hatalmi játszmában Izrael ellen felhasználható, rendkívül hatékony ütőkártyának bizonyult. A fegyveres szárny szerepe olyan jelentőséget nyert a síita mozgalom legitimációjának és hatalmának biztosításában, hogy a 2000-es izraeli kivonulást követően sem történt meg a szervezet lefegyverzése. A mozgalomnak a katonai képességek fenntartására vonatkozó indokai a következők voltak: az izraeli ellenőrzés alatt

álló, vitatott területek felszabadítása a Sebaa-farm, illetve Gajar falu környékén; a fogva tartott libanoniak kiszabadítása; a Hezbollah mozgását ellenőrző – első-sorban légi – határsértések megszüntetése; a dél-libanoni aláaknázott területek térképének átadása; izraeli biztonsági garanciák nyújtása; valamint a palesztin menekültek helyzetének rendezésére.

A 2000-es évek elején mind a libanoni bel-, mind a közel-keleti regionális politikában jelentős változások következtek be, amelyek számos kérdést vetettek fel a Hezbollah jövőjével kapcsolatban. Rafik Hariri népszerűsége és az általa vezetett Mozgalom a Jövőért bejrúti, tripoli és szidóni választási győzelmei jól mutatták a libanoniaknak a szíriai befolyással való elégedetlenségét, míg az Egyesült Államok iraki inváziója Szíria regionális pozícióját kérdőjelezte meg.²⁵

Ezzel párhuzamosan a nemzetközi közösség elfogadta az ENSZ BT 2004-es, 1559. számú határozatát, amely szabad és külső befolyástól mentes elnökválasztásra, az országban jelen levő idegen (szíriai) csapatok kivonására és a milíciák (Hezbollah) lefegyverzésére szólította fel Libanont.²⁶ Damaszkusz a külső és belső nyomással szembesülve, libanoni hatalma megőrzése érdekében – az elemzők által széleskörűen elfogadott konszenzus szerint – aktívan közreműködött Rafik Hariri meggyilkolásában.²⁷ Mint ahogy arról már korábban is szó volt, a merényletet követően fellángolt Szíria-ellenes, illetve Szíria-barát tömegtüntetések vezettek el a Március 8. és a Március 14. koalíció megalakulásához. E szervezetek

a mai napig alapvetően meghatározzák a libanoni politikai életet.

A Hariri-gyilkosságot követően a Hezbollah lefegyverzése, valamint az elkövetők felelősségének megállapítására felállított büntetőbíróság működése körül kiélesedett viták jellemezték a libanoni közéletet. Mivel egyre többen vonták kétségbe a síita szervezetnek az Izraellel szembeni ellenállással indokolt fegyveres milícia fenntartására vonatkozó jogát, a mozgalomnak újra és újra igazolnia kellett, hogy Libanon szuverenitásáért küzd a déli határ mentén.

A feszült belpolitikai helyzetben – egyes elemzők szerint (és az UNIFIL-ben szolgálókat teljesítő, különböző nemzetiségű tisztekkel folytatott beszélgetéseim alapján erősen valószínűsíthetően) a Tel-Aviv részéről várható válaszcsepás mértékét rosszul felmérve²⁸ – a Hezbollah fegyveresei 2006 júliusában, egy rakétatámadás során három izraeli katonát megöltek, kettőt pedig elraboltak a déli határszakaszon. Az izraeli fegyveres erők megtorló támadásában megközelítőleg 1300 libanoni vesztette életét, és súlyos károk keletkeztek az ország civil infrastruktúrájában (az izraeli légierő Bejrút síita negyedeit is bombázta). Ugyanakkor a Hezbollah fegyveres erejét nem sikerült megtörniük, az az aszimmetrikus hadviselés eszközeit jól alkalmazva meghátrálásra kényszerítette az izraeli hadsereget, így a 34 napig tartó háború ismét megerősítette a szervezet Libanon védelmezőjeként betöltött szerepét.

Az ellenségeskedést lezáró 1701. számú ENSZ BT-határozat²⁹ elfogadását

követően a libanoni fegyveres erők bevonultak a Hezbollah által ellenőrzött déli területekre, hogy a *de facto* izraeli határ, az ún. „kék vonal” (*Blue Line*) mentén az ENSZ békefenntartóival (*United Nations Interim Force in Lebanon*, UNIFIL)³⁰ együttműködésben visszaállítsák a libanoni központi kormány hatalmát és ellenőrzését. Ennek ellenére a Hezbollah fegyveres jelenléte gyakorlatilag a mai napig meghatározó a déli síita területeken: a libanoni hadsereg nem képes, és nem is hajlandó annak lefegyverzésére.

A háborút követően a belpolitikai diskurzus témája hamarosan ismét a Szíriához fűződő viszony és a Hariri-merénylet kivizsgálására létrehozott nemzetközi bíróság lett,³¹ amelynek felállítását mind az Amal, mind a Hezbollah élesen ellenezte. A belpolitikai feszültség következtében a síita pártok kiléptek a kormányból, és tiltakozásuk jeleként ülősztrájkba kezdtek, de nem tudták megakadályozni az ENSZ égisze alatt működő bíróság megalakítását. A Fuad Sziniora miniszterelnök vezette Március 14. koalíciónak a síitákkal szemben elért sikereken felbátorodott, konfrontatív politikája 2008 májusában kis híján ismét polgárháborúhoz vezetett, amikor a kormány megpróbálta bezárni a Hezbollah független telekommunikációs rendszerét, és elmozdította pozíciójából a bejrúti nemzetközi repülőtér síita biztonsági főnökét.

A mozgalom vízvázalató pillanathoz érkezett: vagy hagyja, hogy a központi kormány lépésről lépésre megfossza a katonai potenciáljától, s elvesztve különleges, az Izrael elleni „szabadságharcra”

alapozott legitimációját, a politikai paletta egyik, fegyveres erő nélküli pártjává degradálódik, vagy a polgárháborút lezáró konszenzusos politikával szakítva, erőszakot alkalmaz. A párt az utóbbit választotta. A Hezbollah fegyveres milíciái néhány napon belül megszállták Nyugat-Bejrútot. A libanoni hadsereg és rendőrség tehetetlennek bizonyult: a szervezetnek a miniszterelnök és Szaad Hariri szunnita támogatóival folytatott összecsapásai során 62 ember vesztette életét. A négynapos szembenállást követően a kormány visszavonta az intézkedéseit, a Hezbollah pedig eltávolította a fegyvereseit Bejrút utcáiról.³²

Az új politikai realitásokat, a síita mozgalom megkerülhetetlenségének elismerését a 2008. május 21-én, Dohában aláírt megállapodás rögzítette. Ez alapján új egységkormány jött létre – 11 minisztert a Március 8., 16-ot pedig a Március 14. koalíció adott, ami *de facto* vétőjogot biztosított az ellenzéknek. A megállapodásban foglaltak szerint Michel Szulejmán tábornok kapta az elnöki posztot, aki három főt delegálhatott a kormányba.³³ Az egységkormány felállítása egy, a mai napig fennálló *status quó* eredményezett, amelyben a felekezeti béke érdekében a mindenkori ellenzék – adott esetben a nemzeti egységkormányon belülről érvényesített – vétőjoga (az ún. blokkoló harmad) a fontosabb kérdések tekintetében gyakorlatilag működésképtelenné teszi az államot.

A 2008. májusi események ismét rávilágítottak arra, hogy egyik nagy felekezet kizárásával sem lehet a polgárháború veszélye

nélkül kormányozni Libanonban, illetve világossá vált, hogy a Hezbollah a fegyveres szárnyának köszönhetően – amelyet belpolitikai konfrontáció esetén is kész alkalmazni – különleges helyet tölt be a libanoni pártok között, és képes akár az ország egységét megtestesítő hadsereg katonai ellensúlyozására is.³⁴

Végül a Hezbollah ellentmondásos fegyveres szerepvállalásával kapcsolatban fontosnak tartom megjegyezni, hogy a szervezet, a korábbiakkal ellentétben, a közelmúltban a libanoni hadsereggel együttműködve két szempontból is stabilizáló szerepet játszott az országon belül. Az első a palesztin menekülttáborokon belül működő számos terroriszervezet által jelentett biztonsági fenyegetés elhárításával van összefüggésben. Az elmúlt években rendszeresekké váltak a palesztin fegyveresek és a libanoni biztonsági erők közötti összecsapások,³⁵ így a déli régióban – ahol az egyik legnagyobb menekülttábor, a Szidónhoz közeli Ein el-Hilva is található³⁶ – a libanoni hadsereg mellett a síita mozgalom is részt vesz a táborok környezetének biztosításában. A másik, amikor az Iszlám Állam felemelkedése során reális veszélyként jelentkezett, hogy a szervezet libanoni területekre is betör – a határ menti összecsapások során az Arszál nevű kisvárost el is foglalta –, illetve terrortámadások végrehajtásával destabilizálja az országot. A támadások visszaverésében a Hezbollah harcosai kulcsfontosságú szerepet játszottak, így hozzájárultak az ország biztonságához.³⁷

Összességében megállapíthatjuk, hogy a polgárháborút követően a Hezbollah pragmatikus módon beilleszkedett a libanoni politikai közegbe, ami egyes radikális követeléseit feladásával, illetve háttérbe szorításával járt. A Damaszkusszal és Teheránnal kötött szövetsége, valamint a megőrzött katonai képességei egyedi pozíciót biztosítottak számára, amit csak Szíriának a Hariri-gyilkosságot követő libanoni politikai életből való fokozatos kiszorulása kezdett ki. Damaszkusz pozícióvesztésével párhuzamosan és a Március 14. koalíció politikai sikerei következtében egyre gyakrabban merült fel a Hezbollah leszerelésének a kérdése, ami jelentős változásokat eredményezett volna a libanoni belpolitikában. A mozgalom a helyzetét előbb a 2006-ban Izrael ellen vívott háborúban, majd 2008-ban Bejrút utcáin erősítette meg, így hosszú időre biztosította fegyveres szárnya jövőjét, és a kialakult *status quó*t.

A Hezbollah politikai szerepe napjainkban és a jövőben

A komplex, kényes egyensúlyon alapuló libanoni belpolitikai helyzetet a 2011-es "arab tavasz" eseményei újabb, regionális dimenzióval bővítették.³⁸ A korábbi években Teherán és Damaszkusz támogatását élvező Hezbollah – amely belső legitimitását az elnyomott szegények védelmezésére és az Izrael elleni harcra építette – hirtelen ellentmondásos helyzetben találta magát, amikor szövetségese, az Aszad-rezsim elleni tömegtüntetések

fégyveres küzdelemmé váltak, és a szíriai kormányt az összeomlás veszélye fenyegette.³⁹

Damaszkuszban a tüntetők, majd a felkelők ellen alkalmazott brutális módszerei – amely vegyi fegyverek bevetését is magában foglalta – a története során először állította a deklaráltan az elnyomott tömegekért küzdő Hezbollahot egy elnyomó rendszer oldalára. A korábbi patrónus nehéz helyzete a szervezet fégyveres szárnyának a létét is veszélyeztette, mivel a szunnita felkelők győzelme esetén könnyen elapadhattak volna a Szírián keresztül érkező iráni fégyverszállítmányok. A kialakult helyzetben a síita szervezet a regionális hatalmi játszma részévé vált: Irán és az általa támogatott Hezbollah, valamint Oroszország fégyveres segítséget nyújt az Aszad-rezsimnek, míg az Egyesült Államok és a Perzsa-öböl menti szunnita monarchiák a felkelőket támogatják.

A szíriai beavatkozásért a Hezbollah súlyos árat fizetett: nemcsak az egyes becslések szerint több ezres nagyságrendű katonai,⁴⁰ hanem a párt legitimációja terén elszenvedett politikai veszteséget is. Bár a síita mozgalom megpróbálta a szíriai beavatkozást a „takfiri dzsihadisták”⁴¹ elleni küzdelemként beállítani, így ismét Libanon védelmezőjének a szerepét eljátszani, de a polgárháborúban való aktív részvétel miatt felerősödtek azok a hangok, amelyek a szunniták elleni felekezeti háborúval vádolták a szervezetet. A mérsékeltbb ellenzők szerint a beavatkozás a terroristák célpontjává teszi Libanont, belerángatva az országot Szíria

belügyeibe. (A szélsőséges iszlamisták által a síiták ellen elkövetett terrortámadások száma valóban megnőtt az elmúlt években.)⁴²

A térség szempontjából érdemes megfigyelni azt a szerepcserét is, amelyben a korábban patrónusi szerepet betöltő, mára viszont meggyengült Aszad-rezsim – amely számtalan esetben nyíltan vagy a háttérben beavatkozott a libanoni belpolitikába – az iráni, orosz és nem utolsósorban libanoni síita támogatás nélkül képtelen lenne a hatalmát megőrizni, míg a korábbi „kliens”, a Hezbollah regionális politikai befolyásra tett szert.

Habár a szíriai beavatkozás árt a Hezbollah libanoni és arab világbeli hírnevének, valamint súlyos személyi és anyagi veszteségeket okoz a szervezetnek,⁴³ kicsi a valószínűsége, hogy egy Irán és a libanoni síiták által is elfogadhatónak tartott, átfogó politikai rendezést megelőzően kivonulna Szíriából. A mozgalom ugyan nem engedheti meg magának a vereséget a közvetlen hátországát biztosító szomszédos államban, de egy megoldatlan, elhúzódó konfliktus esetén a katonai potenciálja és a politikai tőkéje egyaránt áldozatául eshet a háború erőzős hatásának.

A síita szervezet jövőjével kapcsolatban megállapítható, hogy az egyszerre működik a fent részletezett regionális hatalmi játszma, illetve a libanoni belpolitikai fejleményeken. Belpolitikai szempontból az egyik lényeges tényező, hogy a szíriai beavatkozás mennyire idegeníti el a párttól az annak a politikai szövetségesei bázisát képező keresztény lakosságot.⁴⁴ Míg

korábban az Izraellel szembeni ellenállást a felekezetek egyöntetűen támogatták, és legalábbis többségében elfogadták, hogy ahhoz szükséges a Hezbollah fegyveres szárnyának a fenntartása, addig a szíriai beavatkozással kapcsolatban egyre többször merül fel, hogy a libanoni állam a síita szervezet foglya, amely a saját politikai érdekeinek megfelelő kül- és biztonságpolitikát folytat, ám annak negatív hatásai egész Libanont érinthetik.

A második lényeges – és sok szempontból inkább meghatározó – belpolitikai tényező a síita lakosság viszonya a párthoz. A Szíriában elszenvedett veszteségek (Dél-Libanonban az országutak mellett, a házak falán egymást érik az elesett mártírok arcképét ábrázoló plakátok) a lakosság elégedetlenségének a fokozódásához vezethetnek, habár ennek a jelei egyelőre nem tapasztalhatóak. Ugyancsak fontos figyelembe venni, hogy nem a Hezbollah a síita közösség egyedüli képviselője: a parlament elnöke, Nabih Berri irányítása alatt álló Amal mozgalom is jelentős politikai bázissal rendelkezik, és képes lehet vetélytársa szavazóinak az elcsábítására.

A Hezbollah szociális, oktatási és egészségügyi tevékenysége

A tanulmány előző részeiben a Hezbollah politikai és fegyveres szerepét mutattam be, de a mozgalom sikerének megértéséhez elengedhetetlen röviden megemlíteni az általa végzett szociális, oktatási és egészségügyi tevékenységet, amely a szervezet számára a megalapítása óta a

hazai politikai legitimáció megszerzésének és megőrzésének a kulcsfontosságú eszköze – a propagandatevékenységet folytató médiaszárny mellett.⁴⁵

A Hezbollah karitatív munkájának különös jelentőségét két, egymást erősítő történelmi sajátosság adja.⁴⁶ Az első, hogy a síita közösség mindig is a legszegényebb, a leginkább kiszolgáltatott részét jelentette a libanoni társadalomnak, és a helyzetüket tovább súlyosbította az Izrael ellen vívott fegyveres ellenállás, mivel a harcokkal járó pusztítás főként őket érintette.⁴⁷ A másik sajátosság a libanoni állam által nyújtott szolgáltatások alacsony színvonala. Ez utóbbi a mélypontját a polgárháborús években érte el, de napjainkban sem nevezhető kielégítőnek. Az állam olyan alapvető feladatokat sem képes mindenki számára hozzáférhetővé tenni, egyenlő színvonalon biztosítani, mint az ivóvízellátás vagy a kommunális hulladék elszállítása.⁴⁸

A helyzetet tovább rontja, hogy a rendelkezésre álló erőforrásokat is a politikai lojalitás alapján osztják szét, ami ismét hátrányosan érinti a leggyengébb érdekképviselettel rendelkező dél-libanoni, dél-bejrúti szegény – főleg síita – rétegeket. Ebben a helyzetben a Hezbollah által több százezer nélkülözőnek nyújtott karitatív szolgáltatások egyedülálló politikai tőkét jelentenek a párt számára. Ezt külön erősíti, hogy a különböző támogatásokat a sokszor elfogult, részrehajló állami csatornáktól teljesen függetlenül, önerőből, a saját szervezetén keresztül biztosítja, ráadásul jóval hatékonyabban és gyorsabban, mint az állami szervek.⁴⁹

A mozgalom szociális és egészségügyi szerepe közvetlenül is hozzájárul a fegyveres küzdelemhez: megteremti ugyanis az ún. „ellenálló társadalmat” (*resistance society*).⁵⁰ E tevékenység – akárcsak a fegyveres szárny – szervesen integrált része a párt működésének: az e területen dolgozó aktivisták a munkájukat az ellenállás fontos részének tekintik. A szociális, egészségügyi és oktatási tevékenységet összefogó Szociális Egység a Hezbollah költségvetésének közel a fele felett rendelkezik.⁵¹

A Hezbollah a szociális tevékenysége részeként olyan nélkülözhetetlen infrastruktúrális beruházásokat végez, mint a csatornázás (a 2000-es évek elején a síiták lakta dél-bejrúti kerületek 45 százalékanak az ivóvízellátását egy arra létrehozott alapból fedezték); a harcok során károsodott épületek helyreállítása; valamint pénzt folyósít az összecsapásokban megsérült vagy elesett fegyvereseknek, illetve családjuknak, és egyéb juttatásokban is részesíti őket. Az egészségügyi tevékenysége keretében számos kórházat, egészségügyi központot, fogászatot, polgári védelmi egységet üzemeltet, amelyek nélkülözhetlenné váltak a lakosság ellátásában, hiszen számos esetben állami feladatokat is átvettek. Végül az oktatási tevékenysége keretében – mivel a libanoni oktatási rendszer elsősorban a magániskolák szolgáltatásain alapul – a szegényebbek számára is megfizethető tandíjat kérő általános és középiskolákat üzemeltet, továbbá ösztöndíjat, könyveket és tanfelszerelést biztosít a rászoruló diákoknak.⁵²

A szervezet szociális szerepének a súlyát jelzi, hogy az Izraellel vívott 2006-os háborút követően néhány hónapon belül 281 millió amerikai dollárt költött helyreállításra és kompenzációra, és készen állt további több százmillió dollár ilyen célú elköltésére – ami a libanoni médián keresztül széles körű publicitást nyert. Azzal kapcsolatban, hogy a mozgalom által nyújtott jóléti szolgáltatások hány embert érnek el, csak becslések léteznek, de 200.000 és 350.000 fő közé tehető a számuk, azaz a libanoni társadalom jelentős részét érinti.⁵³

A szociális tevékenység hatékony végzése, a kialakult helyzethez való gyors alkalmazkodás és a rugalmasság egy sajátos körülményre vezethető vissza. Mégpedig arra, hogy a Hezbollah 1992-ig nem volt része a kormányzati rendszernek, így más pártoktól eltérően – amelyek az általuk kontrollált állami forrásokat használták a politikai céljaik elérése, klientúrájuk kiépítése és támogatása érdekében –, a megalakulását követően kénytelen volt saját, az államtól független struktúrákat kiépíteni.⁵⁴ Ez a tényező, az állami szervektől való elkülönülés rendkívül fontos, mivel a szervezet jórészt a helyi közösségekben élő, erősen motivált önkéntesei által működtetett, rugalmas struktúráin keresztül képes az igények pontos és gyors felmérésére, a valóban szükséglet szenvedők támogatására, azok lojalitásának a kivívására. A mozgalom karitatív munkájának haszonélvezői elsősorban a rászoruló síita néprétegek, de alkalmasszerűen más felekezetek tagjai is részesülnek a szervezet juttatásaiból (pl.

a dominánsan síita közösségben élő más felekezetűek – keresztények és szunniták – vagy az Izrael elleni fegyveres küzdelemben részt vevők).

Összességében megállapítható, hogy a Hezbollah a szociális, egészségügyi és oktatási szerepe, átfogó jellege és hatékonysága jelentős mértékben hozzájárul a népszerűségéhez.⁵⁵ A szintén síita Amal párttól – amely sokkal inkább az állami forrásokon alapuló klientúraépítés eszközeivel él – az iszlámalapú politizálás és a fegyveres harc mellett harmadik elemként leginkább a saját szervezeten nyugvó szociális tevékenysége különbözteti meg. E tevékenységnek a mozgalom fő politikai céljával, az Izrael elleni küzdelemmel és az „ellenálló társadalom” megteremtésével való összekapcsolása nagyban szolgálja nemcsak magának a szervezetnek a népszerűségét, de a fegyveres harc sikerét is. Végül, de nem utolsósorban, a mélyen a síita társadalomba integrált, a helyi közösségekben aktívan és támogatóan végzett szociális munka megteremti az alapot a Hezbollah toborzó tevékenységéhez, a mozgalom fegyveres szárnya utánpótlásának a biztosításához.⁵⁶

Összegzés

A tanulmányban leírtak alapján megállapíthatjuk, hogy a Hezbollah felemelkedésében és megerősödésében négy tényező játszott kiemelkedő szerepet:

- a libanoni társadalomban zajló demográfiai folyamatok, a síita lakosság növekedése és urbanizációja;

- a síitáknak a szociális státuszukból fakadó politikai mobilizációja;
- a polgárháború és az izraeli beavatkozás következtében megvalósult militarizáció;
- az iráni iszlám forradalom hatása, a vallási szempontok előtérbe kerülése, illetve egy erőteljes regionális patrónus – Teherán – megjelenése, amelyhez később Damaszkusz is csatlakozott.⁵⁷

Ezek a tényezők alapjaiban határozták meg a mozgalom társadalmi bázisát, jellegét és politikai céljait, amelyeknek megfelelően egy olyan integrált, komplex, sok szempontból egyedi politikai szerveződés jött létre, amely számos – sokszor állami – funkciót is ellát. A mozgalom sikeresen ötvözi a szociális igazságtalanság ellen küzdő, az elnyomottakat védelmező baloldali ideológiát, a megszálló elleni fegyveres harcot folytató szabadságharcos, nacionalista hevülettel,⁵⁸ továbbá nem utolsósorban a vallásos buzgalommal, s így széles néprétegeket képes megszólítani.⁵⁹ Az egymásnak látszólag ellentmondó elemeket ötvöző politikai irányvonal valójában rugalmas pragmatizmust tükröz, amely az adott helyzetnek megfelelően képes új elemekkel bővülni, amennyiben azok népszerűek – elsősorban a bázisát adó síita közegben, másodsorban a szélesebb libanoni társadalomban. (Ilyen például az Izraellel szembeni fegyveres ellenállás.)⁶⁰

Mindez alátámasztja a hipotézisben foglaltakat: igazolja, hogy a Hezbollah

politikai tevékenysége és a különböző társadalmi szerepei kölcsönösen erősítik egymást. A szociális, egészségügyi aktivitása növeli a politikai népszerűségét, és támogatja a katonai erőfeszítéseit, a klasszikus pártpolitikai szerepe legitimálja a fegyveres szárnya tevékenységét (legalábbis belföldön), míg a párt milíciája – mint ahogy azt Nyugat-Bejrút 2008-as megszállása mutatta – képes belpolitikai sikerek erőszakos kivívására is.

A szervezet jövőjét egyszerre határozzák meg hazai, regionális és nagyhatalmi tényezők. Libanonban a mozgalom sikere elsősorban a síita lakosság támogatásától függ, így létérdeke e réteg bizalmának megőrzése. A síita kötődés ugyanakkor korlátot is jelent a Hezbollah politikai szerepének erősödése szempontjából, mivel a felekezeti megosztott országot nem lehetséges pusztán az egyik nagy vallási csoport nevében irányítani. Így a kompromisszumok kötésének művésze, a koalíciókban való részvétel, más felekezeti pártok szövetségének a megnyerése továbbra is elengedhetetlen marad a mozgalom politikai befolyásának megőrzésében.

Regionális szempontból a legfontosabb a szíriai polgárháborúban való részvétel, illetve annak esetleges lezárása. A Hezbollah Teherán szövetségeseiként a végsőkig elkötelezte magát az Aszad-rezsim támogatása mellett, így annak győzelme vagy veresége jelentős mértékben befolyásolja a libanoni bázisú szervezet jövőjét. Míg az Izraellel szembeni fegyveres ellenállás az egész társadalomban népszerű, addig a szíriai beavatkozás már erősen

megosztó. Sokan a szunniták elleni fegyveres hadjáratot látnak a Damaszkusz melletti kiállásban, ami ismét napirendre helyezheti a Hezbollah fegyveres szárnyának jövőjét.

A mozgalom esetleges lefegyverzése már nagyhatalmi kérdéseket is felvet, mivel az aligha képzelhető el az Egyesült Államok támogatását élvező Rijád és az Oroszországot maga mögött tudó Teherán közötti megállapodás nélkül. A fegyveres ellenállás lehetőségétől megfosztott mozgalom a belpolitikai súlyából is sokat veszítene, így minden valószínűség szerint a belátható jövőben marad a *status quo*, és a Hezbollah a libanoni belpolitikában *de facto* vétőjoggal rendelkező, megkerülhetetlen szereplőként fog részt venni, de a síita felekezeti jellegének köszönhetően – amely természetes gátat szab a növekedésének – a politikai súlyát jelentősen nem lesz képes tovább növelni.

Jegyzetek

- 1 A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosító számú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt részeként működtetett Ludovika Kutatócsoport keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.
- 2 Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma külföldi terrorszervezetként tartja számon az egész Hezbollahot. Lásd: „Foreign Terrorist Organizations”. *U.S. Department of State*, <http://www.state.gov/j/ct/rls/other/des/123085.htm>. A letöltés ideje: 2017. május 6. Az Európai Tanács (KKBP) 2016/1136 (2016. július 12.) határozata azonban csak a mozgalom katonai szárnyát minősíti terrorszervezetnek. „Council Decision (CFSP) 2016/1136 of 12 July 2016”. *EUR-Lex.europa*.

- eu, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016D1136&qid=1474969819578&from=EN>, 2016. július 13.
- 3 A Háfez el-Aszad, majd a fia, Bassár el-Aszad által vezetett rezsim hosszú évtizedeken keresztül meghatározó szerepet játszott a libanoni belpolitikában. A szíriai csapatok csak 2005-ben, Rafik Hariri szunnita miniszterelnök meggyilkolását és az annak következtében kirobbant cédrusos forradalmat követően vonultak ki Libanon területéről.
 - 4 Lina Khatib – Maxwell Gardiner: „Lebanon: Situation Report”. *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegieendowment.org/2015/04/17/lebanon-situation-report-pub-59832>, 2015. április 17.
 - 5 A lakosság felekezeti hovatartozásán alapuló kormányzati rendszer érzékenységet mutatja, hogy 1932 óta nem tartottak új népszámlálást, nehogy az új adatok – a lakosság létszámának a szunnita és a síita felekezet javára történt eltolódása – fényben felmerüljön a politikai képviseleti rendszernek a realitásokat tükröző módosítására vonatkozó igény. Rami Siklawi: „The Social and Political Identities of the Shi’i Community in Lebanon”. *Arab Studies Quarterly*. Vol. 36. No. 4. (2014). 284. o.
 - 6 Ilyen ok volt többek között a palesztín menekültek megjelenése Libanonban; a Palesztín Felszabadítási Szervezet Izrael ellen Dél-Libanonból végrehajtott támadása, amelyet az ország szunnita lakossága támogatott, míg a keresztények elutasítottak; az arab nacionalista mozgalom Libanonnak a Szíriával való egyesítésére irányuló törekvése.
 - 7 A maronita keresztényeknek a polgárháborúban játszott szerepéről lásd: Alexander D. M. Henley: „Politics of a Church at War: Maronite Catholicism in the Lebanese Civil War”. *Mediterranean Politics*, Vol. 13, No. 3. (2008). 353–369. o.
 - 8 Joseph Bahout: „The Unraveling of Lebanon’s Taif Agreement: Limits of Sect-Based Power Sharing”. *Carnegie Endowment for International Peace*, <http://carnegieendowment.org/2016/05/16/unraveling-of-lebanon-s-taif-agreement-limits-of-sect-based-power-sharing-pub-63571>, 2016. május 16.
 - 9 A libanoni politikai merényletekkel kapcsolatban lásd: Are Knudsen: „Acquiescence to Assassinations in Post-Civil War Lebanon?” *Mediterranean Politics*, Vol. 15. No. 1. (2010).; az ENSZ tényfeltáró missziójának jelentése: „Report of the Fact-Finding Mission to Lebanon Inquiring into the Causes, Circumstances and Consequences of the Assassination of Former Prime Minister Rafik Hariri”. *United Nations*, http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2005/203, 2005. március 24.
 - 10 A legjelentősebb drúz párt, a Walid Jumblatt vezette Progresszív Szocialista Párt 2011-ig a Március 14. koalícióban vett részt, majd a másik oldalra állt át, és segített a Március 8. mozgalomnak kormányt alakítani.
 - 11 Yusri Hazran: „The Shiite Community in Lebanon: From Marginalization to Ascendancy”. *Middle East Brief, Brandeis University*, <http://www.brandeis.edu/crown/publications/meb/MEB37.pdf>, 2009. június.
 - 12 Uo.
 - 13 Nadine Chafik: „Hezbollah – The Paradox of Influence”. *Salus Journal*, Vol. 1. No 1. (2013). 3. o.
 - 14 Imad Salamey – Paul Tabar: „Consociational Democracy and Urban Sustainability: Transforming the Confessional Divides in Beirut”. *Ethnopolitics*, Vol. 7. No. 2–3. (2008). 239–263. o.
 - 15 Rami Siklawi: „The Dynamics of the Amal Movement in Lebanon 1975–90”. *Arab Studies Quarterly*, Vol. 31. No. 1. (2012). 4–26. o.
 - 16 Hussein M. Gharbieh: *Political Awareness of the Si’ites in Lebanon: The Role of Sayyid Musa al-Sadr*. Bergen: Centre for Middle Eastern and Islamic Studies, 1996. 137–175. o.
 - 17 Siklawi: „The Dynamics of the Amal Movement...”. 8. o.
 - 18 Uo. 9–10. o.
 - 19 Hazran: i. m.2. o.
 - 20 Eitan Azani: *Hezbollah: The Story of the Party of God*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2009.
 - 21 Bassel F. Salloukh: „Lebanon – Where Next for Hezbollah: Resistance or Reform?”.

- Conciliation Resources*, <http://www.c-r.org/accord/legitimacy-and-peace-processes/lebanon-where-next-hezbollah-resistance-or-reform>. A letöltés ideje: 2017. május 6.
- 22 N. Rózsa Erzsébet – Szalai Máté: „Az iráni-szaúdi hidegháborús konfliktus értelmezése”. *KKI-tanulmányok*, No. 1. (2016). http://kki.hu/assets/upload/1_KKI-tanulmany_IRI_SYR_N_Rozsa-Szalai_20160121.pdf, 2016. január 21.
- 23 Csicsmann László: *Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában. A nyugati típusú demokrácia adaptálásának lehetőségei és korlátai a tágabb értelemben vett Közel-Keleten*. PhD-értekezés. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem, 2006. 229–231. o.
- 24 Karim Kino: „Structure, Agency and Hezbollah: a MorphogeneticView”. *Third World Quarterly*, Vol. 34. No. 5. (2013). 856–872. o.
- 25 Uo.
- 26 „Resolution 1559 (2004) Adopted by the Security Council at Its 5028th Meeting, on 2 September 2004”. *United Nations Security Council*, <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Lebanon%20SRES1559.pdf>, 2004. szeptember 2.
- 27 „Lebanon’s Politics: The Sunni Community and Hariri’s Future Current”. *International Crisis Group, Middle East Report*, No. 96. (2010). <https://www.files.ethz.ch/isn/116648/96%20Lebanons%20Politics%20-%20The%20Sunni%20Community%20and%20Hariris%20Future%20Current.pdf>, 2010. május 26. 5. o.
- 28 Kis-Benedek József: „A libanoni háború biztonságpolitikai és katonai összefüggései”. *Felderítő Szemle*, Vol. 5. No. 3. (2006). 14. o.
- 29 „Resolution 1701 (2006) Adopted by the Security Council at Its 5511th Meeting, on 11 August 2006”. *United Nations Security Council*, [http://www.unsco.org/Documents/Resolutions/S_RES_%201701\(2006\).pdf](http://www.unsco.org/Documents/Resolutions/S_RES_%201701(2006).pdf), 2006. augusztus 11.
- 30 Az UNIFIL kötelékében négy magyar térképész is dolgozik a „kék vonal” kijelölésén. „Monitoring Cessation of Hostilities and Helping Ensure Humanitarian Access to Civilian Population”. *UNIFIL*, <http://www.un.org/en/peacekeeping/missions/unifil/>, 2012. április.
- 31 „Resolution 1757 (2007) Adopted by the Security Council at Its 5685th Meeting, on 30 May 2007”. *United Nations Security Council*, <https://www.stl-tsl.org/en/documents/un-documents/un-security-council-resolutions/225-security-council-resolution-1757>, 2007. május 30.
- 32 Kino: i. m. 869. o.
- 33 Robert F. Worth – Nada Bakri: „Deal for Lebanese Factions Leaves Hezbollah Stronger”. *The New York Times*, http://www.nytimes.com/2008/05/22/world/middleeast/22lebanon.html?_r=0, 2008. május 22.
- 34 Nayla Moussa: „Loyalties and Group Formation in the Lebanese Officer Corps”. *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegieendowment.org/2016/02/03/loyalties-and-group-formation-in-lebanese-officer-corps-pub-62560>, 2016. február 3.
- 35 Az elmúlt évek egyik legkomolyabb öszszecsapásában, a radikális iszlamista sejk, Ahmed al-Asszír által 2013 júniusában ki-robbantott, két napig tartó abrai harcokban 16 katona és mintegy 30 radikális militáns halt meg. Nour Samaha: „Who Is Lebanon’s Ahmed al-Assir?” *Al Jazeera*, <http://www.aljazeera.com/indepth/features/2013/06/2013625202928536151.html>, 2013. június 26.
- 36 Christopher M. Blanchard: „Lebanon: Background and U.S. Policy”. *Federation of American Scientists*, <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R42816.pdf>, 2014. február 14.
- 37 „ISIS, Hezbollah in Fiercest Fighting Yet”. *The Daily Star*, <http://www.dailystar.com.lb/News/Lebanon-News/2015/Jun-10/301360-isis-hezbollah-in-fiercest-fighting-yet.ashx>, 2015. június 10. A Hezbollah szíriai szerepvállalásával kapcsolatban lásd: Marisa Sullivan: „Hezbollah in Syria”. *Middle East Security Report*, No. 19. (2014). <https://es.scribd.com/document/260993555/Hezbollah-in-Syria>, 2014. április.

- 38 Karam Karam: „The Fragile Balance in Lebanon: Domestic Tension and Foreign Pressure”. *Panorama*, http://www.iemed.org/observatori-en/arecs-danalisi/arxius-adjunts/anuari/med.2012/Karam_en.pdf. A letöltés ideje: 2017. május 6. 184–189. o.
- 39 N. Rózsa Erzsébet: *Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása*. Budapest: Osiris Kiadó – Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2015. 171–189. o.
- 40 Lina Khatib: „Hezbollah’s Ascent and Descent”. *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegie-mec.org/2015/06/05/hezbollah-s-ascent-and-descent-pub-60327>, 2015. június 5.
- 41 „Nasrallah Says Will Win Battle against U.S., Israel and Takfiris: We Won’t Allow Breaking Resistance’s Backbone”. *Naharnet*, <http://www.naharnet.com/stories/en/84448>, 2013. május 25.
- 42 Az elmúlt évek egyik legnagyobb merénylete 2015. november 12-én történt, Bejrút síita negyedében. Az Iszlám Állam terroristái által végrehajtott támadásban 44-en vesztették életüket. „The Fallout in Lebanon from Syria’s Conflict”. *Naharnet*, <http://www.naharnet.com/stories/en/212262>, 2016. június 27.
- 43 Sarah Gilkes: „Hezbollah’s Tenure in Syria: Tactical and Strategic Implications”. *Georgetown Security Studies Review*, <http://georgetownsecuritystudiesreview.org/2016/11/19/hezbollahs-tenure-in-syria-tactical-and-strategic-implications/>, 2016. november 19.
- 44 Raphael Lefevre: „Tackling Sunni Radicalization in Lebanon”. *Carnegie Middle East Center*, <http://carnegie-mec.org/2014/12/24/tackling-sunni-radicalization-in-lebanon-pub-57592>, 2014. december 24.
- 45 Chafik: i. m. 9–13. o.
- 46 Az iszlám szervezetek szociális tevékenységéről bővebben lásd: Quintan Wiktorovitz (szerk.): *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*. Bloomington, IN: Indiana University Press, 2004; Daphné Josselin – William Wallace (szerk.): *Non-State Actors in World Politics*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2001. 235–251. o.; Asef Bayat: „Social Movements, Activism and Social Development in the Middle East”. *United Nations Research Institute for Social Development, Civil Society and Social Movements Programme, Paper*, No. 3 (2000). 28–29. o. [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/9C2BEFD0EE1C73B380256B5E004CE4C3/\\$file/bayat.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/9C2BEFD0EE1C73B380256B5E004CE4C3/$file/bayat.pdf).
- 47 James B. Love: „Hezbollah: Social Services as a Source of Power”. *JSOU Report*. Vol. 10. No. 5. (2010). 11. o.
- 48 Uo. 17–18. o.
- 49 Shawn Teresa Flanigan – Mounah Abdel-Samad: „Hezbollah’s Social Jihad: Nonprofits as Resistance Organizations”. *Middle East Policy*, Vol. 16. No. 2. (2009). 122–135. o.
- 50 Uo. 133. o.; Reuven Erlich – Yoram Kahati: „Hezbollah as a Case Study of the Battle for Hearts and Minds”. *IICC*, (2007). 14. o.
- 51 James B. Love: i. m. 19–22. o.; Chafik: i. m. 10. o.
- 52 Flanigan–Abdel-Samad: i. m. 124–126. o.
- 53 Uo. 126. o.
- 54 Love: i. m. 22–26. o.
- 55 Mats Warn: „A Lebanese Vanguard for the Islamic Revolution: Hezbollah’s Combined Strategy of Accomodation and Resistance”. *Stockholm University*, (2012). 347–360. o.
- 56 „Lebanon: Recruitment Practices of Hezbollah, Including Instances of Forced Recruitment; Consequences for Those That Refuse to Join and Their Family Members; Including Instances of Torture; State Protection (2010–October 2013)”. *Refworld*, <http://www.refworld.org/docid/52a732a64.html>, 2013.
- 57 Hazran: i. m. 2. o.
- 58 Erlich–Kahati: i. m. 4. o.
- 59 Flanigan–Abdel-Samad: i. m. 133. o.
- 60 Chafik: i. m. 12–14. o.